

PÅ PLATS I ÅNGERMANLAND

Daniel Waluszewski

Innehåll

Från sidan 11 och framåt hittar du händelser från **Örnsköldsvik**.

Det som har hänt i **Bjurholm** och **Nordmaling** berättas om med start på sidan 35.

Om du slår upp sidan 49 kan du läsa om sådant som inträffat i **norra delen av Örnsköldsviks kommun**.

Händelserna från **nordvästra Ångermanland** börjar på sidan 65.

Om du vill veta vad som har hänt i **Sollefteå med omnejd** ska du slå upp sidan 79.

På sidan 97 börjar händelserna från **Kramfors med omnejd**.

På sidan 127 finns händelser från **norra delen av Höga kusten**.

Det som har skett i **Härnösand** berättas om på sidan 151.

Om du är intresserad av **södra Ångermanland** hittar du händelser därifrån på sidan 177 och framåt.

Teckenförklaring

Forskning och framsteg

Kultur och nöje

Idrott

Brott och straff

Historiska händelser

Konst

Arkitektur och byggnader

Nutidshistoria

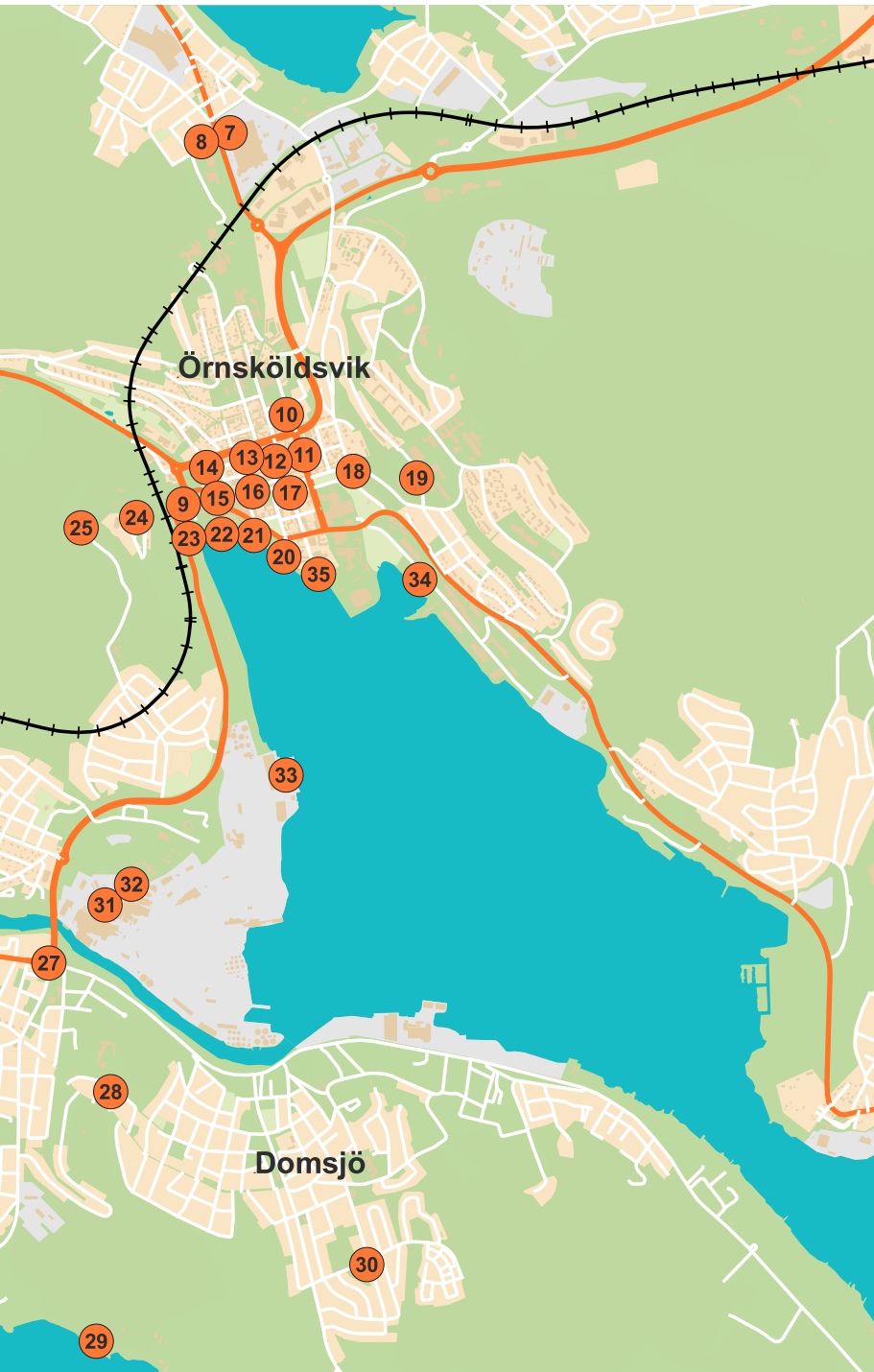

Resultat eller spår av händelsen finns att se på adressen

Örnsköldsvik

1. En kartong kommer med posten

Hampnäsvägen 27

Den spektakulära åttkantiga formen och placeringen med utsikt över Moälvens dalgång har gjort att Själevads kyrka flera gånger har utsetts till Sveriges vackraste. När den byggdes på 1870-talet ersatte den en medeltida kyrka vars rivning planerades utan tillstånd för att undvika protester från församlingsborna. Stenkyrkan var dock så robust att man var tvungen att spränga bort den, varpå rivningsplanerna kom till allmänhetens kännedom.

Den nya kyrkan, med slätputsade fasader och pelare, hamnade i blickfånget drygt hundra år efter invigningen, då kyrksilvret stals i ett nattligt inbrott. Bland de femtioalet föremål som försvann fanns en förgylld kalk från början av 1500-talet vars värde uppskattades till en miljon. Inbrottstjuvarna identifierades och dömdes, men silvret var fortfarande borta. Allt eftersom åren gick gav kyrkan upp förhoppningarna om att få tillbaka stöldgodset, men 2002 fick man ett samtal från en man som sade sig ha köpt kyrksilvret. Kartong efter kartong med de värdefulla föremålen anlände till församlingskansliet och till slut hade nästan allt som stals sexton år tidigare återförts. Mannen valde att förbli anonym och ville inte ha någon ersättning för sin insats i solskenshistorien om det ovärderliga kyrksilvret i Själevad.

2. En pionjär slår huvudet i glastaket

Själevad

Den djupt religiösa *Frida Strandberg* växte upp i Själevad i slutet av 1800-talet. Hennes familj var medlemmar i den Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen (EFS) och Strandberg kände sig tidigt kallad att sprida tron. Efter ett halvår inom Filadelfiaförsamlingen i Stockholm blev hon antagen som missionär. År 1917 reste hon till Brasilien, där hon tillsammans med sin make *Gunnar Vingren* grundade tidskriften *Boa Semente* och byggde upp en av världens största pingstförsamlingar.

Trots sina talanger som redaktör och predikant mötte hon starkt motstånd inom pingströrelsen, då många menade att hennes arbete borde utföras av män. När Gunnar blev sjuk i cancer återvände familjen till Sverige, men här

ville pingströrelsen inte veta av henne. När hon dog 1940 hade sista delen av hennes liv präglats av sjukdomar och psykiska besvär. Upprättelsen dröjde, men i våra dagar har Strandbergs insatser uppmärksammats i uppsatser och böcker, både i Sverige och utomlands.

3. En klocka faller från skyn

Hampnäsvägen 27 ☞ 👁

Att Själevads kyrka tillhör Sveriges vackraste är de flesta eniga om, men hur det gick till när kyrkans placering bestämdes har däremot varit föremål för flera skrönor. En av dem berättar att sockenborna inte kunde komma överens om var den skulle ligga, då de som bodde norrut ville ha den i Hemling, medan de som bodde söderut menade att Våge var en bättre plats. För att lösa tvisten slängdes ett par vedklabbar i sundet och beroende på om de flöt ut mot havet eller inåt land skulle kyrkans placering avgöras.

När vedklabbarna rörde sig till nackdel för söderborna stal de kyrkklockan för att bedriva utpressning. Klockan hade dock en egen vilja och med osynliga vingar flög den tillbaka genom luften. En gammal gumma på Käringberget fick syn på den och blev så paff att hon ropade: "Ack, vår heliga kyrkklocka!", varpå kyrkklockan omedelbart förlorade sin magiska kraft och ramlade ner i Prästsundet vid Själevadsbron. Enligt sägnen ligger den där än idag och varje vinter öppnar sig en vak i isen ovanför den plats där klockan finns. Hur det står till med sanningshalten i historien kan diskuteras, men riktigt är iallafall att Själevads kyrka har ett remarkabelt klockspel som invigdes under första advent 2015.

4. Två kusiner vinner på travet

Kavelvägen 4 🏠

När kusinerna *Thage* och *Torsten Haggström* vann sjuhundrafemtio kronor på travet i mitten av 1950-talet blev det starten på en framgångsrik företagsresa. Spelvinsten gav möjlighet att köpa ett bageri nära pappersbruket i Domsjö och för att få pengar till råvaror pantsatte de ett handklaver.

Medan Torsten bakade åkte Thage runt och sålde in produkterna, som inledningsvis främst utgjordes av sockerskorpor. Försäljningen gick bra och redan 1957 arbetade femton personer på bageriet. Med en nydanande förpackning med cellofan fick man genomslag i handeln och snart spred sig Hägges kakor över hela landet. I början av 1970-talet investerade familjeföretaget i ett modernt bageri i Själeavad och verksamheten expanderade ytterligare.

Travintresset följde kusinerna genom livet och tillsammans drev de Stall Hägges med över hundra travhästar. I mitten av 1970-talet sålde man företaget, som fortsatte att producera bakverk till 2018, då bageriet lades ner. Varumärket Hägges finns dock fortfarande kvar på marknaden, även om bakandet numera sker på annan ort.

5. En tonåring packar ryggsäcken

Brogatan 141

Åke Nordin växte upp i en friluftssintresserad familj och kom i tonåren att intressera sig för den utrustning som behövdes till hans utflykter i skogen. Han konstruerade en V-formad ryggsäck med en träram för att få stabilitet, en uppfinning som väckte uppmärksamhet bland de vandrare han mötte. Efter att ha gjort militärtjänstgöring bestämde han sig för att slå mynt av sin skapelse och då aluminium var ett lämpligare material kontaktade han ASEA, som dock menade att hans idé var omöjlig att genomföra. Nordin gav emellertid inte upp och till slut hade han skapat en prototyp som var redo för lansering.

I en av de första reklamannonserna från 1960 användes företagsnamnet Fjällräven, hämtat från djuret som fascinerade Nordin. Verksamheten växte och produktsortimentet utökades med fler friluft produkter, som tält, sov-säckar och kläder. Många av Fjällrävens produkter har blivit ikoniska, exempelvis Grönlandsjackan och Kånken-ryggsäcken, som blev en succé när den lanserades i slutet av 1970-talet och är en av världens mest sålda ryggsäckar.

Nordin blev förmögen och när han avled 2013 var det en av landets mest framgångsrika företagsledare som gick ur tiden. Idag är Fjällräven del av en internationell koncern, men den lokala förankringen är fortsatt stark och Fjällräven Outlet är ett av Örnsköldsviks populäraste besöksmål.

6. Ett stenblock hedrar krigsoffer

Åsberget

I början av 1900-talet användes granit för byggnationer och vid Åsberget fanns ett stenbrott, där stora block kunde utvinnas. Åsbergsgraniten var dåtidens premiummaterial och användes bland annat för att bygga en trappa till Dramaten i Stockholm och i konstruktionen av det välkända Örnmonumentet av *Bruno Liljefors*.

Storleksmässigt bleknar dock dessa verk i jämförelse med den jättesten som fraktades hela vägen till Sydafrika. Det var en stenfirma från Stockholm som åtagit sig uppdraget att hitta ett block stort nog att skapa ett monument över de skandinaver som stupade i slaget vid Magersfontein i Boerkriget 1899, då de deltog i en frivilligkår på boernas sida mot britterna. I Åsberget fann man ett sju meter långt block utan sprickor, som uppfördes i Magersfontein tillsammans med fyra hörnstenar som symboliserar de skandinaviska länderna. På den svenska hörnstenen står inskriptionen ”De kunde icke vika, blott falla kunde de.”

Den som idag vill få en känsla för graniten i Åsberget kan vandra Gula leden, en sex kilometer lång vandringsled med flera anslutande stigar, där den uppmärksamme kan se spår efter det gamla stenbrottet.

7. En pappa bjuder på sillfrukost

Björnavägen 2

Johan Hägglund föddes i byn Hjälta och började tidigt arbeta som snickare. I slutet av 1890-talet flyttade han till Gullänget och startade en snickeriverkstad tillsammans med sin fru *Hulda*, där de tillverkade möbler och byggnads-snickerier. När frun avled och han själv blev svårt sjuk på 1920-talet bildade han företaget Hägglund & Söner. Under en period fungerade han som Vd i företaget och även efter att han formellt lämnat stafettpippen vidare inleddes varje arbetsdag med sillfrukost och morgonmöte i hans kök.

Strategierna som drogs upp visade sig vara framgångsrika och företaget påbörjade karosstillverkning för bilar och bussar. När sonen *Pelle Hägglund* tog över ledarskapet var man Norrlands största möbeltillverkare och ett av de

största verkstadsföretagen. Under andra världskriget tillverkade man flygplan och militära transportfordon och de kommande decennierna utvidgades verksamheten ytterligare med gruvfordon, bandvagnar och rälsbussar. En av de mer välkända produkterna var vita bussarna, som vid slutet av andra världskriget användes för att transportera krigsfångar och civila som suttit i koncentrationsläger.

Häggelunds blev stadens stora företag och Örnsköldsviksborna kom att vänja sig vid att möta provkörande stridsfordon. På 1990-talet styckades verksamheten upp och såldes. Den militära delen köptes av brittiska Alvis, som i sin tur förvärvades av BAE Systems, som med cirka tvåtusen anställda idag är en av kommunens största arbetsgivare.

8. En olycka är ett mord

Tulpanvägen 1

I augusti 2007 utbröt en brand i ett växthus tillhörande Bloméa handelsträdgård. När räddningstjänsten anlände till platsen fann man butikens ägare *Staffan Arnström* död och det som först framstod som en olycka rubricerades snart som mord, då det konstaterades att han huggits ihjäl med en morakniv innan elden bröt ut. Några veckor senare anhölls en bekant till Arnström, men det dröjde inte länge innan han släpptes och avskrevs från utredningen. I januari 2009 anhölls två tonårspojkar misstänkta för mordet, men efter häktningsförhandling gick de fria i brist på konkreta bevis.

Fallet placerades i malpåse, men tekniska genombrott och lagändringar gällande DNA-analyser har väckt hopp om att det uppmärksammade dådet ska kunna lösas. Än så länge tillhör dock mordet på blomsterhandlaren ett av få olösta fall i Ångermanland.

9. En påbyggnad skälls ut

Lasarettsgatan 13

När *Dick Sjöberg* och *Mart Uusma* vann en arkitekttävling 1961 föddes Tingshuset, kontorsbyggnaden som länge varit säte för tingsrätten. Huset är konstruerat i rå betong och anses ha en brutalistisk arkitektur. Kontrasten är stor mot vad som komma skulle när *Nicklas Nyberg* och *Torsten Kai-Larsen* 2010 köpte byggnaden. De anlidade arkitekten *Gert Wingårdh*, som ritade en påbyggnad i form av ett kubliknande bostadshus med drygt femtio lägenheter. Inspirerad av *Bengt Lindströms* färgsprakande konst har fasaden åtta nyanser av rött, gult och grönt.

Protesterna lät inte vänta på sig och när Ting1, som den nya byggnaden kallades, var inflyttningsklar 2013 utsågs det till Sveriges fulaste nybygge. Året efter nominerades det till Årets bygge, men kröntes också med titeln Ångermanlands fulaste byggnad. Örnköldsviksborna var troligtvis lika kluvna som expertisen, men numera ses Wingårdhs påbyggnad som ett landmärke och en arkitektonisk sevärdhet.

10. En storebror tar oss till Nangijala

Nytorgsgatan 2D

Staffan Götestam växte upp i Örnköldsvik, där hans pappa var handlare och hans mamma var rektor för en särskola. Familjen tillhörde Elimkyrkan och i efterhand har Götestam sagt sig vara stolt över att ha lyckats ta sig ur den frikyrkliga tillvaron. Efter skolgången flyttade han till Örebro och spelade amatörteater, vilket sedermera ledde till teaterscener i Stockholm. Det stora genombrottet kom 1977 med rollen som Jonatan i filmatiseringen av Bröderna Lejonhjärta. Filmen var en succé och Götestam blev över natten igenkänd i svenska hem.

Skådespelarkarriären blev kort och han arbetade istället som producent och regissör, och satte upp flera teater- och musikalversioner av *Astrid Lindgrens* verk. I mitten av 1980-talet ledde han etablissemangen Göta Lejon och 1996 grundade han sagohuset Junibacken i Stockholm. Götestam har berättat att han knappt besökt hemstaden sedan han flyttade därifrån, men handlar-

sonen från Örnsköldsvik tillhör likväl de kulturpersonligheter från Ångermanland som har fått störst genomslag.

11. En kung blir baron

Viktoriaesplanaden

Leonard "Leon" Ödmark föddes i Arnäsfall och inledde sin karriär som handlare. Det var dock som importör av kaffe och ägare av Norrlands kafferosteri han skulle göra sig ett namn. Vid sekelskiftet 1900 gick han under epitetet Kaffekungen och betecknades som en av Norrlands mest framgångsrika affärsmän. Ödmark var också bilintresserad och genom sina kontakter med det franska bilföretaget Delaunay Belleville fick han ensamrätt på att importera chassier och motorer till Sverige. Ambitionen var att montera världens bästa bil i ett karossmakeri vid Viktoriaesplanaden, där specialutbildade hantverkare monterade körklara lyxbilar.

Världsstjärnor och presidenter beställde bilarna, som ansågs tillhöra världens förnämsta, och när kung *Gustaf V* kom till staden 1916 var det i en Delaunay Belleville som det kungliga entouaget tog sig fram. Ödmark tilldelades en kunglig guldmedalj för synnerligen gediget automobilkarosseri, men biltillverkningen i Örnsköldsvik blev kortvarig då första världskriget satte stopp för importen av bildelar. Ödmarks insatser var dock inte förgäves, då kompetensen sägs ha tagits tillvara och lagt grunden till Hägglund & Söners tillverkning av fordonskarosser.

12. En potatisälskare namnger staden

Örnsköldsvik

Per Abraham Örnsköld föddes i Västmanland 1720 och efter att ha verkat som bergsråd utsågs han 1762 till landshövding i Västernorrlands län. Att han gick hårt fram med skiften i jordbruket gjorde honom impopulär hos bönderna och efter bara sju år på posten beviljades han förflyttning. Istället utsågs han till landshövding i Södermanland, där han blev känd för att ideligen uppmuntra potatisodling, något som gav honom smeknamnet Potatis-Pelle.

Avtrycket i den västernorrländska historien var måttligt, men med tiden kom minnet av honom att ljusna. Drygt femtio år efter hans död döptes en köping i Ångermanland till Örnsköldsvik för att hedra den gamla landshövdingens minne. Mer omdiskuterat än namnet var ortens placering, då vissa menade att Bjästa eller Arnäs var mer gynnsamma lokaliseringar. Landshövding *Hampus Mörner* tillhörde de drivande för att köpingen 1842 placerades i Själevads socken och när stadsrättigheter beslutades 1894 uppstod något så ovanligt som en stad som bär namnet av en person som inte var kunglig.

13. Några korpar får en säkrare boplats

Lasarettsgatan

I slutet av 1990-talet placerades bronsskulpturerna Hugin och Munin vid Gene Fornby. Ett drygt decennium senare flyttades korparna, men vandaliserades flera gånger på sin nya lokalisering. Reparationer genomfördes och skulpturerna av Odens korpar, som representerar minne och tanke, flyttades till Lasarettsgatan. Där står de nu på höga stolpar och håller ett vakande öga över staden.

Faktum är att en av de saker som korparna har i blickfånget är ytterligare en skulptur av upphovsmannen *Kjell Landfors*. Vid Arkenbibliotekets ingång står nämligen den abstrakta gestalten Inventore, som trots avsaknad av ögon, näsa eller mun har ett förbryllande uttrycksfullt ansikte.

14. En risk betalar sig

Lasarettsgatan 15

Under första halvan av 1900-talet fanns ett varmbadhus i centrum, där man bland annat kunde bada i en liten kvadratisk bassäng med "Sveriges kallaste vatten". Med tiden blev badet omodernt och 1971 ersattes det av Paradisbadet, som anlades som en traditionell simhall med ett uttalat syfte att främja kommuninvånarnas hälsa.

På 1990-talet växte intresset för upplevelsebad och Örnsköldsvik bestämde sig för att ligga i framkant. Inte alla uppskattade dock idén om att bygga ett

kommunalt äventyrsbad. I media kallades det för högriskprojekt och många ifrågasatte om en kommun verkligen skulle hantera skattebetalarnas pengar på det sättet. Satsningen skulle dock visa sig falla väl ut och Paradisbadet blev en av Norrlands populäraste attraktioner.

Expansionen fortsatte med vattenrutschkanor, däribland Magic Eye, som med sina hundraåttio meter var Europas längsta inomhusbad-rutschkana. År 2010 breddades verksamheten med spa och gym och idag är Paradiset en samlingspunkt för invånare i Örnsköldsvik och närliggande orter.

15. Ett kafé reser sig ur askan

Lasarettsgatan 9A

I juni 2023 kom larmet om en brand i en byggnad på Lasarettsgatan, där både ett hotell och det välkända Café UH huserade. Ingen person kom till skada, men när brandkåren fått kontroll över elden stod det klart att delar av byggnaden hade totalförstörts. Stödet för EFS, Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, som ägde kaféet var stort och den insamling som startades blev lyckosam. Samtidigt kom information om att branden varit anlagd och senare anhölls fyra unga män för grov mordbrand. Samtliga åtalade friades, men rättsprövningen blev ändå ett slags avslut och ett knappt år efter dådet återöppnade Café UH. Än en gång ställde Örnsköldsviksborna upp, då kön ringlade lång till den omtyckta samlingsplatsen.

Minnesgoda Örnsköldsviksbor kanske kommer ihåg att det inte var första gången en brand anlades i centrum. I juni 1989 eldhärjades Frälsningsarméns hus vid Läroverksgatan så illa att hela byggnaden fick rivas.

16. En hjälte ångrar sin insats

Örnsköldsvik

Morgonen den 27 december 1991 satte sig piloten *Per Arne Holmberg* från Örnsköldsvik som passagerare på SAS-planet från Arlanda mot Kastrup. Kort efter starten lossnade isbildning från vingarna och slog ut båda motorerna. Holmberg sprang fram till piloterna och tog initiativ till en nödlandning på

ett fält i Gottröra, nordost om Arlanda. Planet bröts itu, men samtliga passagerare överlevde i vad som betecknades som ett under.

Statens Haverikommission konstaterade att rutinerna vid start hade varit bristfälliga och att Holmbergs närvaro förmodligen var anledningen till att olyckan inte slutat i katastrof. Trots att han tilldelades H.M. Konungens medalj av *Carl XVI Gustaf* övergick dock stoltheten snart i känslor av bitterhet. De psykiska besvär som följde av olyckan ledde till att han förlorade sitt flygcertifikat och en tvist med försäkringsbolaget gick till domstol. I media ifrågasatte han den danske pilotens hjältestatus, då han menade att piloterna varit paralyserade innan han tog befäl över situationen. Hans version av händelsen fick stöd av ljudupptagningar och vittnesmål, men hans besvikelse var ändå så stor att han sade sig ångra sitt hjältedåd. Oavsett historieskrivning var den lediga piloten från Örnsköldsvik en betydande orsak till att ödesdigra konsekvenser undveks, i det som kallas för Miraklet i Gottröra.

17. En utställning blir en folkfest

Örnparken

År 1916 arrangerade Hushållningssällskapet en lantbruks-, skogs och industriutställning i Örnsköldsvik. Örnsköldsviksutställningen fick namnet Den vita staden och hölls i ett område nära dagens Paradiset. Förutom att vara en viktig mötesplats för näringslivet var det ett slags dåtidens stadsfestival med cirkus, skyttetävlingar och festligheter. Utställningen invigdes av kung *Gustaf V* och trots att den hölls under brinnande världskrig blev det en formidabel succé. Uppskattningar talar om att hundratrettiofemtusen personer besökte tillställningen, i en stad som då hade fyratusen invånare.

Det var också till Örnsköldsviksutställningen som *Bruno Liljefors* ritade Havsörnen, ett monument som placerades vid utställningens huvudentré och sedermera flyttades till sin nuvarande plats i Örnparken.

18. En järnhandlare skriver till mästaren

Läroverksgatan 1

Bror Marklund var det äldsta barnet i en bagarfamilj i Grundsunda, men redan när han var tio år dog hans föräldrar i spanska sjukan. Marklund hamnade hos en faster i Boden, där han kom att arbeta på en snickeriverkstad. På fritiden karvade han gubbar i trä och den järnhandlare som sålde gubbarna såg hans talang och kontaktade *Carl Milles*. Det ledde till att Marklund kom in på Konstakademien i Stockholm och blev sedermera professor i teckning vid Konsthögskolan. På 1930-talet reste han till Italien och Frankrike, där han träffade flera av den tidens stora konstnärer och i slutet av decenniet vann han den prestigefyllda arkitekttävlingen om att skapa bronsportarna till Historiska museet.

Marklunds konst har beskrivits som brutal och primitiv och i flera av hans motiv finns kopplingar till hembygden. När han avled 1977 hade han testamenterat sin sommarateljé i Funäsdalen till Örnsköldsviks kommun. Byggnaden flyttades till Örnsköldsviks museum och konsthall och kommunen har också instiftat ett stipendium till hans minne. Det största arv som Marklund lämnat efter sig är dock hans många skulpturer, varav tre finns i Örnsköldsvik. Förutom två på museet står skulpturgruppen *Gycklare* på Stora torget.

19. En bugg tar (nästan) aldrig slut

Folkparksgatan 3

I mitten av 1990-talet startade några lokala dansentusiaster en helkväll med bugg, foxtrot och annan pardans i Folkets Park. Arrangemanget fick namnet *Dansmaran* och några år senare omfattade det åtta timmars dans under två dagar, vilket gjorde det till ett av Sveriges största dansevenemang. *Dansmaran* anordnades två gånger per år, ofta med tre dansband som alternerade på scen. Flera välkända band har medverkat och särskilt flitiga har *Perikles* varit med ett tjugotal spelningar.

När Örnsköldsviks kommun bestämde sig för att sälja Folkets Park till en privatperson ledde det till ett abrupt slut på *Dansmaran*, vars sista tillfälle i parken ägde rum 2013 med ett tusental deltagande dansentusiaster. Arrangemanget